

Verschil mag er wezen!

Verslag van de ontmoetingsdag op 5 juni 2010

door Renée Peters

Voorwoord

Naar aanleiding van de ontmoetingsochtend van 5 juni jl. heb ik een verslag geschreven. Het is een samenvatting van de dag. Ik wil deze mogelijkheid ook graag aangrijpen om iedereen die aanwezig geweest is en zich ingezet heeft voor een goed verloop van de dag te bedanken. Daarnaast bedank ik ook Mijke, die ontzettend haar best heeft gedaan om deze dag tot een succes te maken. Ook bedank ik Stichting Nieuwegen die het project en deze dag mogelijk heeft gemaakt. Het meeste wil ik de mededeelnemers en begeleiders bedanken van de cursussen waaraan ikzelf ook deel heb genomen. Het is dankzij hen dat ik de mogelijkheid heb gehad om op 5 juni mijn ervaringen en waarnemingen te delen en heb mogen zien hoe dit bij deelnemers van de ontmoetingsdag sporen van herkenbaarheid op hun gezicht en ja-geknik teweegbracht.

Renée Peters

Op zaterdag 5 juni 2010 wordt er vanuit de Radboud Universiteit Nijmegen en Stichting Nieuwegen een ontmoetingsdag georganiseerd. Deze ochtend staat in het teken van de interreligieuze dialoog. Veel van de mensen die deelnemen aan deze ontmoeting zijn oud-deelnemers of oud-begeleiders van de cursus 'interreligieuze communicatie tussen christenen en moslims', eveneens georganiseerd door de RU Nijmegen en Stichting Nieuwegen. Door het hele land hebben er 21 van deze cursussen plaatsgevonden.¹ Begin april is de laatste cursusreeks tot een einde gekomen. Om contact te houden met de deelnemers en begeleiders en hun iets terug te kunnen geven is er vanuit de RU besloten om een informele studiedag te organiseren. Dat hier enthousiast op gereageerd werd bleek alleen al uit het feit dat mensen van over het hele land naar Nijmegen kwamen, op een zaterdagochtend om kwart voor tien, met een minimale buitentemperatuur van 20 graden en een stralend zonnetje.

De dag begint 's ochtends om kwart voor tien. De eerste vroege vogels arriveren iets voor half tien en vanaf half tien begint het steeds drukker te worden. Iedereen neemt een kopje koffie of thee en al snel klinkt er in de restauratieruimte een algeheel geroezemoes. Iets later dan gepland gaan we naar het lokaal 00.0071, waar het inleidende praatje en de presentaties zullen plaatsvinden. Chris Hermans opent de dag met een welkomst- en tevens dankwoord. Hij bedankt alle aanwezigen voor hun komst, de aanwezigen die hier het gezicht van de interreligieuze dialoog vormen. Hij geeft het woord aan Mijke. Mijke Jetten neemt met ons nog even vluchtig het programma door, eerst zal zijzelf wat vertellen over de zin of onzin van de interreligieuze dialoog. Ingeleid door het in de cursus gehanteerde model zal ze enkele problematische aspecten van dialoogactiviteiten bespreken. Na haar presentatie zal ze het woord geven aan deelneemster Renée Peters die vanuit haar ervaringen uit de cursus wat waarnemingen aan het licht zal brengen. Daarna is er ruimte voor vragen aan beide vertellers. Dan zullen we overgaan naar de uitleg van het praktijkgedeelte, vervolgens een korte koffiepauze en dan zullen we beginnen met de discussie in het praktijkgedeelte. Aan het einde zullen we nog even bij elkaar komen om de discussie na te bespreken. Afsluitend zal er samen geluncht worden.

Presentatie Mijke Jetten

Mijke leidt allereerst haar presentatie in, ze stelt zich voor en legt kort uit dat haar presentatie uit drie delen opgebouwd is. Eerst zal ze kort terugblikken op het onderzoek en hoe ze hieraan gestalte heeft gegeven. In deel twee behandelt ze het interreligieus communiceren, hier legt ze ook haar model uit, met een religieuze en communicatieve dimensie. In het derde deel zal ze wat spanningen aanstippen die ze tegen is gekomen rondom de interreligieuze dialoog. Ze geeft aan dat ze dit deel zelf ook erg spannend vindt. Ze vertelt dat ze in dit derde deel een aantal aspecten wat karikaturaal neer zal zetten, om zo de deelnemers te prikkelen om in het praktijkgedeelte te discussiëren.

Dit gezegd te hebben begint ze met het eerste deel, een korte terugblik op het onderzoek. Ze begint bij haar vraagstelling, datgene wat ze eigenlijk weten wil. Ze heeft deze als volgt geformuleerd:

¹ Tussen oktober 2009 en april 2010 zijn 21 dialooggroepen de cursus gestart in: Amersfoort (♀), Amsterdam (♀ + ♀♂), Arnhem (♀ + ♀♂ + ♀♂), Deventer (♀♂), Doetinchem (♀♂), Dongen/Rijen (♀♂), Ede (♀ + ♀♂), Haarlem (♀♂), Heerlen (♀), Hengelo (♀♂), Rotterdam (♀♂), Terneuzen (♀), Uden (♀♂), Utrecht (♀♂), Venray (♀♂), Zwolle (♀♂ + ♀♂).

“Hoe draagt een cursus voor christenen en moslims, gericht op interreligieuze communicatie, bij aan ...

- 1 ... de ontwikkeling van kennis, belangstelling en vaardigheden aangaande het proces van *interreligieuze communicatie*?
- 2 ... ontwikkeling van kennis, belangstelling en houdingen aangaande de *eigen religie*?
- 3 ... ontwikkeling van kennis, belangstelling en houdingen aangaande de *vreemde religie*?”

Ze is begonnen met inventariseren wat er nu eigenlijk al bestaat in Nederland aan initiatieven betreffende interreligieuze dialoog. Dit bleek niet gering te zijn, over het hele land heeft Mijke enthousiaste mensen gevonden die zich al bezigden met het interreligieuze gesprek. Na verdere besprekingen viel Mijke een aantal gebreken op in het bestaande, brede scala van interreligieuze initiatieven. Er bleek een gebrek aan *doelformulering*. Mensen gaan vaak in gesprek, zonder voor ogen te hebben wat ze eigenlijk willen bereiken. Daarnaast was er een gebrek aan *methodische aanpak*. De initiatiefnemers kopieerden vaak delen van relevante hoofdstukken en improviseerden veel. Tot slot zag ze ook een gebrek aan *effectmeting*. Na een dergelijk initiatief is er nauwelijks terug gekeken op wat er bereikt is aan het einde van de rit. Voor de uitvoering van haar eigen onderzoek, heeft ze rekening gehouden met deze gebreken. Ze is het land in gegaan en heeft voor haar empirisch onderzoek christenen en moslims met belangstelling voor interreligieuze communicatie geworven. Ze begon een effectstudie met een voormeting en een nameting. Voor de betrouwbaarheid van het onderzoek heeft ze gebruik gemaakt van een experimentele groep en een controlegroep. De experimentele groep bestaat uit de daadwerkelijke deelnemers van de verschillende cursussen. De controlegroep vult slechts de vragenlijsten in, zonder de cursus gevolgd te hebben. Zo kan ze met behulp van deze vragenlijsten meten of eventuele effecten aan de cursus liggen, of dat het misschien zo is dat deze effecten liggen aan bijvoorbeeld een verandering in het politieke klimaat in Nederland.

Ze komt aan bij het tweede gedeelte, het interreligieus communiceren. Hoe doe je dat? Hiervoor heeft ze een aantal doelen gesteld die ze uit de interreligieuze communicatie wil halen. Ze stelt dat het gesprek met de ander dient als leermodel ter ontwikkeling van ...

1. ... de eigen religieuze identiteit.
‘Wie ben ik?’; ‘Waar sta ik voor?’.
2. ... aandacht voor het vreemde.
‘Wie is de ander?’; ‘Waar staat de ander voor?’.
3. ... maatschappelijke samenwerking.
Versterking solidariteit; vermindering kans conflicten.

Ze kijkt ook naar het belang van interreligieuze communicatie. Hierin speelt vooral wederkerigheid een belangrijke rol. Het gaat hier om de wisselwerking tussen jezelf en de ander. Twee vragen zijn hiervoor behulpzaam: *Hoe kan ik mij actief opstellen om de ander te leren kennen en begrijpen, en om mezelf verstaanbaar te maken?* en *Wat moet de ander doen om begrepen te worden, en om mij te leren kennen en verstaan?*. Naast deze wederkerigheid is ook de bewustwording van de diverse aspecten van communicatie belangrijk, want deze vergemakkelijkt en verdiept het interreligieuze gesprek. Deze doelen en het belang van interreligieuze communicatie hebben vorm gekregen in het door haarzelf ontwikkelde model. In het onderstaande model van dialogische communicatie staat de strekking van de cursus in een notendop weergegeven. Ze benadrukt hier dat het om dialogische

communicatie gaat en verwijst hiermee terug naar de belangrijke wisselwerking tussen gesprekspartners.

Dialogische communicatie [De ander in zijn <i>eigenheid</i> leren kennen; wederkerigheid]		
Religie [thema vasten, bepaald godsbeeld, inhoud van een Korantekst, ritueel als het gebed] <i>Interpretatie naar ...</i> [toegang tot de betekenis van religie]		Communicatie [vraag stellen, mening geven, instemmend geluid maken, nee knikken] <i>Taaluiting</i> [uitspraak die het elkaar leren kennen bevordert]
<u>Vorm</u> [teken dat religie waarneembaar maakt, zoals gebed, kaars, kerk, kruisje, hoofddoek]	<u>Betekenis</u> [idee waar het teken naar verwijst, zoals godsgeloof, dienstbaarheid, gemeenschapsbesef]	<u>Onthulling</u> [de spreker maakt zijn eigen ervaringen bekend, zoals persoonlijke gedachten, gevoelens, wensen] <i>"Ik vind het belangrijk om op vrijdag naar de moskee te gaan."</i>
		<u>Feitelijke bewering</u> [de spreker doet controleerbare uitspraken] <i>"Ik ga op zaterdag naar de kerk."</i>
<u>Gemeenschap</u> [betekenis van religie die gedeeld wordt binnen een gemeenschap, zoals doop, geloofsgetuigenis, rituele reiniging]	<u>Persoon</u> [betekenis van religie die geldt voor dit individu, zoals vasten verbinden met nieuwe kleren, kruisje slaan voor een test]	<u>Open vraag</u> [de spreker ontlokt een reactie omdat informatie over de ervaring van de ander ontbreekt] <i>"Waarom speelt het gebed zo'n belangrijk rol in uw leven?"</i>
		<u>Reflectie</u> [de spreker herformuleert de ervaring van de ander] <i>"Als ik er maar voor mijn familie ben. Dat vind ik belangrijker dan de juiste rituelen doen." (onthulling) → "Dus eigenlijk zeg je: naastenliefde is belangrijker dan ieder dag bidden".</i>
<u>Letter</u> [betekenis van religie die overeenstemt met wat voorgegeven is, zonder afwijking of vrijheid; eenduidige betekenis]	<u>Geest</u> [interpretatie om de betekenis van religie in een bepaalde context op het spoor te komen; meerduidige betekenis]	

Na dit model kort besproken te hebben gaat Mijke over naar het derde deel, het deel over de spanningen binnen de interreligieuze dialoog. Het eerste spanningsveld gaat over de behoefte aan interreligieuze dialoog. Ze heeft weliswaar veel positieve waarnemingen gedaan, er waren veel enthousiaste voortrekkers en het blijkt dat veel cursussen doorgaan of vervolgvactiteiten organiseren. Maar in de loop van haar onderzoek is ze ook tegen een aantal obstakels aangelopen waardoor ze zich af is gaan vragen of er eigenlijk wel behoefte aan het interreligieuze gesprek is. Hoewel er bij de eerste ontmoeting veel christenen en moslims zijn, blijkt in de loop van de cursus dat er steeds minder moslims aanwezig zijn. Daarbij lijkt de interesse wat eenzijdig, vooral christenen bieden zich bijna in overschot aan. Ook het initiatief lijkt voornamelijk van christenen te komen. Dan is het ook nog zo dat in de werving van cursisten moslims moeilijker te bereiken waren dan christenen. Voor deze waarnemingen geeft Mijke een aantal verklaringen. Zo heeft ze bijvoorbeeld

een diversiteit in motieven waargenomen. De een komt vanuit persoonlijke interesse, de ander wil vooroordelen wegnemen, er zijn ook gelovigen die willen bekeren, anderen komen om kennis op te doen, sociale betrokkenheid speelt ook een rol en tot slot zijn sommige deelnemers er ook vanwege een gevoel van sociale plicht. Wat betreft werving heeft ze ook een diversiteit in bereikbaarheid waargenomen. Bij christenen werken folders bijvoorbeeld erg goed, terwijl hier weinig moslims op reageren. Zogenaamde via-via werving zorgt bij beide groepen voor aanmeldingen, maar moslims worden vooral geworven door sleutelpersonen heeft Mijke ontdekt. En tot slot is haar ook een diversiteit in geloofsopvattingen opgevallen. Christenen kennen een geschiedenis van oecumene, die moslims niet eigen is. Deze geschiedenis van oecumene zorgt ervoor dat dialoog voor christenen gemakkelijker kan verlopen, doordat christenen hier meer aan gewend zijn. Er is sprake van minderheid versus meerderheid in religie. Ook maakt het voor de dialoog uit of en hoe je als gelovige de claim van waarheid van je geloof uitdraagt. Dit geldt eveneens voor de standvastigheid waarmee een gelovige zijn religie uitdraagt.

Het tweede spanningsveld heeft bij Mijke de vraag opgeroepen of het interreligieuze gesprek eigenlijk wel mogelijk is. Ze heeft gezien dat mensen positief en begripvol staan tegenover het belang van de gespreksvaardigheden. Maar aan de andere kant ziet ze ook ongeduld, eigenlijk willen mensen niet 'praten over praten', maar ze willen geloofsverdieping (zowel christenen als moslims). Dit ongeduld leidt tot (potentiële) miscommunicatie. Ze geeft twee verklaringen voor deze problemen rondom de mogelijkheid van het interreligieuze gesprek. Wederom de diversiteit in motieven: persoonlijke interesse; vooroordelen wegnemen; bekering; kennis opdoen; sociale betrokkenheid; sociale plicht. Ook noemt ze de moeilijkheid van de ongelijke groepen, ongelijkheid is er in bijvoorbeeld opleidingsniveau en taalbeheersing; generatieverschillen; verschillen tussen gemengde groepen en vrouwengroepen.

Presentatie Renée Peters

Deelnemster en student Religiewetenschappen Renée Peters krijgt van Mijke het woord om iets te vertellen over het verloop van de cursus in de praktijk. Renée heeft twee cursusreeksen 'interreligieuze communicatie tussen christenen en moslims' als deelnemer gevolgd. In haar presentatie zal zij een aantal opvallende observaties toelichten en ter discussie stellen. Allereerst stelt Renée zichzelf voor. Ze is studente Religiewetenschappen en heeft met plezier twee cursusreeksen bijgewoond. Renée begint haar presentatie met een aantal observaties die ze heel kort toelicht. Openheid bij deelnemers en begeleiders, enthousiasme over de daadwerkelijke ontmoeting en diversiteit in en binnen religies. Het verschil in leeftijd, in deze twee cursusreeksen waren de moslims aanzienlijk jonger dan de christenen. Het leren op meerdere vlakken, *van* elkaar leren, *met* elkaar leren en *over* elkaar leren, maar ook over zichzelf en het eigen geloof en de beleving hiervan leren. De humor die ingezet wordt als strategie om verschillen te lijf te gaan, om de lucht te klaren en soms ook gewoon omdat het gezellig is/om het gezellig te maken. In de cursusreeksen viel het ook op dat mensen oprecht hun best deden om overeenkomsten te vinden en deze, wanneer gevonden, ook te benadrukken. Er werd vaak gezegd in een discussie "Dat is bij ons precies/eigenlijk ook zo."

Na deze korte bespreking worden er enkele waarnemingen wat uitgebreider besproken. Na bespreking van deze waarneming zal Renée ook mogelijke verklaringen geven voor deze opvallendheden. Deze verklaringen nodigen uit tot discussiëren in het praktijkgedeelte van de

ontmoetingsochtend. Te beginnen met de motivatie waarmee deelnemers zich aanmelden voor de cursus. In de eerste bijeenkomst van de cursus wordt iedereen gevraagd waarom ze bij deze cursus zitten. Bijna iedereen geeft aan dat ze er zitten vanuit het idee dialoog te kunnen voeren en kennis van elkaar op te doen en uit te wisselen. Er is daarnaast wel iets opvallends te zien, bij de motivatie van moslimdeelnemers wordt ook vaak gezegd dat ze hopen voor een verandering van beeldvorming te kunnen zorgen. Ze willen de islam van een positieve kant laten zien. Bij de motivatie van christendeelnemers wordt veel meer de nieuwsgierigheid naar het onbekende genoemd. Een mogelijke verklaring voor deze opvallende waarneming is dat afwijking van het gangbare eerder zorgt voor een negatieve beeldvorming (in media bijvoorbeeld). Mensen en groeperingen die niet tot heersende stroming horen hebben dan eerder de neiging en noodzaak zichzelf te verdedigen in een gesprek. In dit geval zou de verklaring niet zozeer afhankelijk van religie zijn, maar afhankelijk van de machtspositie in het geheel waar de minderheid tegenover de meerderheid staat. Renée geeft aan dat ze tot deze verklaring kwam, omdat ook een christendeelneemster een soortgelijke motivatie van het veranderen van beeldvorming aangaf. Deze vrouw behoort tot een substroming binnen het christendom die ook een minderheid vormt en vaak een negatief beeld oproept bij mensen die tot de meerderheid behoren.

De volgende observatie die besproken wordt gaat over het spreken vanuit je 'zelf'. In de cursusmap wordt er in het spreken over 'zelf' onderscheid gemaakt tussen een *feitelijke bewering* en een *onthulling*. Een feitelijke bewering is een uitspraak die je kunt natrekken, hij is waar of niet waar maar in ieder geval te controleren. Een onthulling is een uitspraak over persoonlijke ervaring. In het spreken over de eigen ervaring is het Renée opgevallen dat moslims meer feitelijke beweringen gebruiken en christenen meer onthullingen. Om dit te kunnen verklaren zijn er een aantal verklaring waaraan je kunt denken. Zo zou het bijvoorbeeld toevalligerwijs liggen aan de samenstelling van de groep, onder christenen zijn meer 'onthullende' mensen aanwezig en onder moslims meer mensen op feiten gericht. Of ligt het aan de vragen die gesteld worden aan de moslims? Vanuit nieuwsgierigheid naar het onbekende zouden christenen moslims op een wijze kunnen bevragen die feitelijke beweringen uitlokt. Dit hangt dan samen met de motivatie van de deelnemers. Een andere verklaring is dat christenen *zichzelf als individu met een persoonlijke beleving* belangrijker vinden dan zichzelf als deel van een gemeenschap en daarom graag 'onthullen'. En dan is er ook de mogelijkheid dat moslims in het algemeen niet zo nodig iets hoeven te onthullen.

Hierna bespreekt ze waarnemingen over het verschil tussen een vrouwengroep en een gemengde groep. Hier zijn er twee punten die haar zijn opgevallen in het verloop van de cursus. Er is een verschil in toegankelijkheid, in het begin was het gesprek in de vrouwengroep sneller en langer op gang dan in de gemengde groep. In de vrouwengroep werden vanaf de eerste bijeenkomst al veel onthullingen gedaan en vielen er weinig stiltes. Bij de gemengde groep was het rustiger en kwam het gesprek wat langzamer op gang. Ze benadrukt wel dat de eindsituatie bij beide groepen erg open was. Daarnaast is er ook een verschil in het gebruik van taaluitingen, mannen gebruiken meer feitelijke beweringen dan vrouwen, die op hun beurt meer onthullen. Ook hier kunnen we de toevalligheid van de samenstelling van de groep niet uitsluiten, misschien zaten er in de vrouwengroep meer open mensen. Daarbij was dit een aanzienlijk grotere groep wat het gesprek kan vergemakkelijken. Een andere, minder toevallige verklaring ligt in de verhouding man-vrouw en is gerelateerd aan macht. In dit geval zouden de mannen uit de groep (door hun maatschappelijk bepaalde machtigere rol) de vrouwen beïnvloeden met het doen van veel feitelijke beweringen, waardoor vrouwen geen onthullingen meer 'durven' doen. Of dat mannen door hun

maatschappelijke positie minder de noodzaak zien van het onthullen; het laten zien van eigenheid. Een andere verklaring ligt in de mogelijkheid dat de basis van vertrouwen bij vrouwen onderling groter is. Of dat vrouwen nou eenmaal makkelijker vanuit zichzelf praten.

De laatste waarneming gaat over de goede bruikbaarheid van het onderscheid *vorm* en *betekenis*. Vorm is een teken dat religie waarneembaar maakt (zoals een hoofddoek). Betekenis is het idee waar het teken naar verwijst (zoals liefde voor God). In de cursussen heeft Renée dit onderscheid gezien als een handzaam begrip in communicatie. Het is goed te begrijpen en in praktijk gemakkelijk toe te passen. Daarbij lijkt dit onderscheid begrip te bevorderen, door de betekenis achter bijvoorbeeld het dragen van een hoofddoek te kennen, leer je de beweegredenen van deze persoon en daarmee de persoon zelf beter kennen. In de verschillende cursusbijeenkomsten heeft Renée gezien dat vormen kunnen overeenkomen terwijl betekenissen verschillen, dit gaat op zowel tussen tradities als binnen tradities. Hiervan geeft ze het voorbeeld over hoofdbedekking als vorm. De vorm is bij een aantal moslima's en een christenvrouw hetzelfde, namelijk het bedekken van je hoofd. Voor de één gaat dit op min of meer overal buitenshuis en voor de ander gaat het alleen op in de kerk. De betekenis van hoofdbedekking is bij de moslima's en de christenvrouw erg verschillend: bij de moslima's wordt de hoofddoek gedragen o.a. uit respect en liefde voor God, gehoorzaamheid aan God, vroomheid en ter bescherming van jezelf (allemaal overigens ook verschillende betekenissen). Terwijl bij de christelijke deelneemster het dragen van een hoed in de kerk altijd een gevoel van minderwaardigheid opriep en meer de betekenis van onderdanigheid en onderdrukking had. Het kan ook zo zijn dat betekenissen overeenkomen terwijl vormen verschillen. Ook dit kan zowel tussen tradities als binnen tradities plaatsvinden. Het voorbeeld dat ze hier gebruikt is de betekenis respect en liefde voor God. In het vorige voorbeeld heeft Renée al laten zien dat voor sommige moslima's dit zich uit in het dragen van een hoofddoek. Bij een christelijke deelneemster uit de groep kwam dit tot uiting in het doen van vrijwilligerswerk, want al God schepsels zijn de moeite waard, ook de zwakkeren die niet voor zichzelf kunnen zorgen. Dit was voor haar vanzelfsprekend, dit deed ze uit liefde voor God.

Naast deze observaties brengt Renée ook nog wat moeilijkheden die ze in de bijeenkomsten heeft gezien naar voren. Zo is gebleken dat het stellen van open vragen lang niet zo gemakkelijk is als dat het lijkt. Hoewel iedereen al zonder uitleg wist wat een open vraag was, is het in de praktijk niet gemakkelijk toepasbaar gebleken. Ook het doorvragen was vooral in het begin geen gemakkelijke opgave. In de bijeenkomst meer willen of durven vragen is niet gemakkelijk gebleken. Ook opvallend waren toch de vooroordelen die ieder individu (onbewust) met zich mee bracht. Om deze vooroordelen uit de weg te kunnen ruimen is best wat tijd nodig. De eerste bijeenkomsten zijn daarom erg verkennend en aftastend geweest. Vooroordelen hebben er ook voor gezorgd dat in de cursus vaak vervallen werd in het praten over wij-zij. Zelfs wanneer er net een mooie en wezenlijke overeenkomst is gevonden, kon het zo zijn dat er na twee minuten weer teruggekeerd werd naar de oppervlakte. Afsluitend vertelt Renée een anekdote over het erkennen van verschillen. Dit is volgens haar ook geen gemakkelijke opgave. In interreligieuze dialoog zijn mensen vaak op zoek naar overeenkomsten, wat overigens erg goed is. Soms echter, vergeten mensen dat verschillen ook mogen bestaan. In een discussie in een van de bijeenkomsten vond er een discussie plaats waarin meningen en ideeën werden uitgewisseld. Nadat beide gesprekspartners hun zegje gedaan hadden, bleef er een duidelijk verschil in opvatting bestaan, waarop een stilte ontstond. Één van de deelnemers zei toen: "Ja...het blijft eigen mening.". Dit kwam niet over als een dooddoener, maar sloeg juist de spijker op de kop. Want wanneer gesprekspartners bereid zijn om naar elkaar te

luisteren, ook hun eigenheid durven te laten zien en de ander in zijn eigenheid proberen te begrijpen, mag en kan men verschillend zijn. Verschil mag er wezen.

Discussie

In het praktijkgedeelte is het de bedoeling dat er vijf groepjes gevormd worden. Iedereen kan een kaartje pakken, moslims een groen kaartje en christenen een rood kaartje. Op ieder kaartje staat een groepsnummer, één tot vijf. In deze groepen zal er gepraat worden over twee van de onderstaande zes stellingen:

1. Een interreligieuze dialoog voeren? Dat is nergens voor nodig.
2. Een interreligieuze dialoog voeren? Dat is niet mogelijk.
3. Het onderscheid tussen vorm en betekenis is nuttig voor het verdiepende gesprek
4. In een vrouwengroep verloopt het gesprek gemakkelijker
5. Christenen onthullen en moslims presenteren feiten
6. Christenen bevragen en moslims verdedigen zichzelf.

Na de koffiepauze verzamelen alle groepen zich voor hun lokaal waarin ze de discussie zullen houden. Alle groepen krijgen een envelop mee met het lokaalnummer, drie stellingen en een blaadje met aandachtspunten voor het bespreken van de stellingen:

- * Herkent u ze vanuit uw persoonlijke, lokale ervaringen?
- * Vormen ze een belemmering in de interreligieuze dialoog?
- * Welke oorzaken liggen eraan ten grondslag?
- * En: hoe kunnen we er op een vruchtbare wijze mee omgaan.

Daarnaast wordt aan iedere groep gevraagd een voorzitter en een verslaglegger aan te wijzen. De voorzitter houdt de tijd in de gaten, zorgt dat beide stellingen behandeld worden en waarborgt de sfeer in de groep. De verslaglegger zorgt voor een samenvatting van de discussie in de nabespreking. Verder stelt iedereen zich even heel kort voor, het is wel zo fijn om iets van elkaar te weten voor je met elkaar in gesprek gaat. Iedere groep krijgt nog een aantal richtlijnen mee: bespreek twee van de drie stellingen in de envelop en let op de inhoud én op de aard van de communicatie.

Eenmaal teruggekeerd in het lokaal krijgt iedere woordvoerder van een groep enkele minuten om de uitkomsten van de discussie over de stellingen te bespreken. Mijke drukt hen op het hart het kort te houden, om te zorgen dat we op tijd bij de lunch aankomen, voordat iedereen echt honger begint te krijgen. Groep 1 krijgt het woord, de afgevaardigde vertelt over zijn opgemerkte opvallende punten in de discussie. Allereerst was de communicatie leuk, de groep was goed gemengd en bestond uit drie moslims en zes christenen, uit mannen en vrouwen. Toch bleek dat er in de discussie veel teruggevallen werd op feitelijkheden. Deze groep heeft drie stellingen behandeld. De eerste was: "Christenen onthullen en moslims presenteren feiten." hier waren we het niet per se mee eens, er zijn hier ook verschillen waar te nemen tussen mannen en vrouwen. Daarbij maken kennis van religie en taalvaardigheid hiervoor ook uit. De tweede stelling was: "Een interreligieuze dialoog voeren? Dat is nergens voor nodig.". Hiermee was iedereen uit groep 1 het oneens. De vertegenwoordiger vertelde dat ze juist pleiten voor ontmoeting, de groep vindt dat een *intrareligieuze* ontmoeting aangemoedigd dient te worden. De derde stelling die de groep behandeld heeft is: "In een vrouwengroep verloopt het gesprek gemakkelijker.". Hiermee waren de meeste het wel eens in de groep. Het gesprek verloopt makkelijker, vrouwen zijn normenbewaarders. Één man was het hier niet mee eens. Er klinkt zacht gegniffel in het lokaal bij het horen hiervan. De vertegenwoordiger gaat

verder en zegt dat deze meneer er van overtuigd is dat een mannengroep nog erger zou zijn. Er wordt gelachen in het lokaal bij deze opmerking. Maar, zo besluit de vertegenwoordiger, een gemengde groep lijkt ons het beste voor diepgang in het gesprek. Hierna gaat hij zitten en na een applaus en een bedankje van Mijke gaat het woord naar de afgevaardigde van groep 2.

In groep 2 zijn er twee stellingen behandeld. De eerste stelling was: "Christenen onthullen en moslims presenteren feiten". De groep had hier een tijd over gesproken en hadden deze stelling iets meer ontleed dat alleen het religieuze aspect. Hier herkende de groep ook culturele aspecten die een rol konden spelen in de keuze voor bepaalde taaluitingen. De afgevaardigde haalde aan dat het ook cultureel bepaald is, het verschil tussen een 'wij-cultuur' en een 'ik-cultuur' speelde volgens de groep een wezenlijke rol. De tweede stelling was: "Een interreligieuze dialoog voeren? Dat is niet mogelijk.". Hier was de groep het in principe niet mee eens. Volgens de groepsleden was er echter wel één voorwaarde, de voorwaarde van respect. Religie is emotioneel, zo ook de communicatie over religie. Luisteren in interreligieuze dialoog is daardoor een kunst. Daardoor echter niet minder noodzakelijk. Wederom klinkt er een applaus en na een woord van dank van Mijke geeft zij groep 3 het woord.

Groep 3 heeft als eerste stelling "Een interreligieuze dialoog voeren? Dat is nergens voor nodig.". De gehele groep was het er over eens dat dit weldegelijk nodig is. Het is in de interreligieuze dialoog wel van belang dat er gelijkwaardigheid is, dat iedereen anderen respecteert en je kunt het beste eerst aan de gang vóór de maatschappelijke dialoog. De tweede stelling was: "Christenen bevragen en moslims verdedigen zichzelf.". In de discussie kwam groep 3 tot de conclusie dat moslims gedwongen worden om een verdedigende houding aan te nemen. Een deelnemster uit de groep springt de afgevaardigde nog even bij met de verklaring dat dat voortkomt uit de verhouding meerderheid versus minderheid. De vertegenwoordiger van groep 3 sluit af met wat opmerkingen over de aard van de communicatie. Er werd in het gesprek veel gedeeld, het was een open gesprek. Wat taaluitingen betreft vonden er geen reflecties plaats, maar wel enkele open vragen. Ook na deze samenvatting klinkt er een applaus en na een "bedankt!" van Mijke gaan we verder naar groep 4.

In de vierde groep zijn ze bij de eerste stelling blijven steken, hier viel in deze groep veel over te zeggen. De stelling die ze besproken hebben is: "Christenen bevragen en moslims verdedigen zichzelf. ". Over de stelling inhoudelijk gesproken, sluit de verslaglegger zich aan bij groep drie. Ze benadrukt hierbij de druk tot het verdedigen aan de kant van de moslims. Daarnaast vertelt ze ons met een glimlach dat ze de stelling ook in praktijk gebracht hebben; de moslims in de groep legden veel uit in de discussie. Met een glimlach op haar gezicht bedankt Mijke de afgevaardigde van groep 4 en na een applaus krijgt de laatste groep het woord.

Ook in de vijfde groep zijn ze bij hun eerste stelling gebleven: "Een interreligieuze dialoog voeren? Dat is nergens voor nodig.". In de discussie zijn ze in deze groep tot overeenstemming gekomen dat het wel nodig is, praten geeft te horen wat ons bindt. In de verschillende cursussen bleek dat het contact goed was, hoewel het met 'de burens' minder is. Het geheim van dit goed contact ligt hem volgens de verslaglegger in het open zijn, het zeggen "ik ben heel open". Kennis is ook van belang in de interreligieuze dialoog. En in de groep kwam ter sprake dat interculturele communicatie eigenlijk belangrijker is dan interreligieuze communicatie. In binnen deze communicatie is een basis van vertrouwen van groot belang. Zo noemt de verslaglegger een mooi voorbeeld uit zijn groep, oogcontact. Voor de één getuigt het van respect om de ogen neer te slaan wanneer iemand het woord tot je richt, terwijl voor een ander het van respect getuigt om juist oogcontact te behouden wanneer het woord tot je gericht wordt. Kennis van deze verschillen en het vertrouwen om dit te kunnen uiten zijn van groot belang in dialoog. Tot slot voegt hij nog toe dat

wanneer een groep elkaar beter kent dan kan het interreligieuze aspect van communicatie aan bod komen. Ook na deze samenvatting volgt een applaus en Mijke bedankt ook deze verslaglegger voor zijn uitleg.

Als afsluiting van de ochtend wil Mijke nog een keer het woord nemen. Ze zet op een rijtje hoe we nu verder gaan. Vanuit haar kant wil ze iedereen zo veel mogelijk op de hoogte houden via de website www.nieuwegen.nl en ook via regelmatige e-mails. Wanneer de effectmetingen van haar onderzoek compleet zijn zal er een nieuwe studiedag georganiseerd worden. Van deelnemers op hun beurt hoopt ze dat ze haar op de hoogte zullen houden van alle initiatieven die zijn genomen en cursussen die verder zullen gaan of opnieuw zullen starten. Tot slot wil ze iedereen bedanken, de begeleiders voor hun tijd en inzet, de deelnemers voor hun deelname, Stichting Nieuwegen en haar persoonlijke begeleiders in haar onderzoek. Nu is de tijd om te lunchen.

Nawoord

Terug in de restauratieruimte staat er een heerlijke buffetlunch klaar. Er is brood, (halal) beleg, fruit, koffie en thee. Iedereen vult zijn bordje en neemt plaats aan een van de tafels. In het lokaal ruim ik alvast wat op en ik arriveer iets later bij de lunch. Wanneer ik de broodjes op mijn bordje stapel, zie ik de tafels bijna allemaal vol zitten. Ik kijk naar de samenstelling en zie een lichte scheiding: de bestuursleden van de stichting Nieuwegen en de universiteit delen één tafel en ook de deelnemers en begeleiders aan andere tafels lijken wat 'gesorteerd', niet erg gemengd. In eerste instantie voel ik me wat teleurgesteld. Als ik beter kijk zie ik dat er hier en daar wel een mix in samenstelling is. Ik glimlach bij mezelf, ik ben ook vertrouwd naast mijn vriend gaan zitten. Mensen houden van vertrouwd, van bekend. Maar een dag als vandaag, gevuld met dialoog en openheid, geeft de burger moed. Mogelijkheden als deze om elkaar te leren kennen, om *bekend* met een ander te worden, zouden er meer moeten zijn. Vandaag was geslaagd, ook van veel deelnemers hoorde ik positieve geluiden, over de cursus en over de ontmoetingsdag. Rome is ook niet in één dag gebouwd. Maar laten we wel met z'n allen ons blijven inzetten voor de ontmoeting en het bekend worden met elkaar, want zoals gezegd, verschil mag er wezen! Laten we daar zorg voor dragen.